

UOT 342.5; 342.9; 347.734; 34.096

Gülşən CƏBİ

Hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin
“Konstitusiya hüququ” kafedrasında müəllim
e-mail: gulshanjabi@bsu.edu.az

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MƏRKƏZİ BANKININ HÜQUQİ STATUSU VƏ PUBLİK HÜQUQİ ŞƏXS ANLAYIŞI (Qüvvədə olan bir sıra qanunvericilik normalarının müqayisəli-hüquqi təhlili)

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, dövlət orqanı, publik hüquqi şəxs, dövlət qulluğunun xüsusi növü

Keywords: Central Bank of the Republic of Azerbaijan, state body, public legal entity, special type of civil service

Ключевые слова: Центральный банк Азербайджанской Республики, государствен- ный орган, публичное юридическое лицо, особый вид государственной службы.

Hüquq və idarəetmə kateqoriyaların- nın, xüsusilə dövlət idarəetməsi an- layışının sıx bağlılığı ilə yanaşı də- yişən dünya nizamında ictimai münasibətlərin, çoxsaylı fəaliyyət sahələrinin idarə edilməsi üçün müxtəlif idarəetmə modellərinin mütəmadi tək- milləşdirildiyi, klassik idarəetmə modelləri və ye- ni modellər kimi növlərin formalaşdığı məlum anlayışlardandır.

İnzibati idarəetmə məsələlərində dövlət orqan- ları klassik idarəetmə modellərindən biridirsə, publik hüquqi şəxslər son illər formalaşan idarə- etmə modeli kimi müşahidə olunur.

Lakin bir sıra təsisatlar da var ki, onların hü- quqi statusu hər iki idarəetmə modellərinə həm oxşarlığı, həm də fərqliliyi ilə müşahidə olunur və hər iki modelin müəyyən xüsusiyyətlərinin məcmusu kimi fəaliyyət göstərir, amma eyni za-

manda da kəskin spesifikliyi ilə seçilən, fərqli bir idarəetmə modeli olaraq fəaliyyət göstərir. Fikri- mizcə, belə nümunələri qarışıq idarəetmə modeli adlandırmaq mümkündür. Bu cür idarəetmə mode- linə malik təsisatlar sırasında Azərbaycan Respubli- kasının Mərkəzi Bankı xüsusi statusu ilə seçilir.

Bu baxımdan düşünürük ki, Azərbaycan Res- publikası Mərkəzi Bankının hüquqi statusu təhlil edilərək, onun dövlət orqanları və ya publik hü- quqi şəxslər sırasında mövqeyinin araşdırılması, qüvvədə olan bir sıra qanunvericilik normalarının müqayisəli-hüquqi təhlili zəruridir.[1]

AR Mərkəzi Bankı ilkin orqan kimi. Hüquq elmindən və klassik normativ anlayışlardan mə- lumdur ki, dövlət orqanları yaradılma əsasları ba- xımından ilkin və törəmə orqanlar olaraq fərqlən- dirilir. İlkin orqanların yaradılması və fəaliyyəti- nin əsasları bilavasitə dövlətin Konstitusiyasında müəyyən edildiyi halda, törəmə orqanlar ilkin or- qanlar tərəfindən yaradılır və funksionallığı da il- kin orqanlar tərəfindən müəyyən edilir.

Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995-ci il tarixli Konstitusiyasına nəzər yetirdikdə konstitusion normalarda bilavasitə təs- bit edilmiş təsisatlardan birinin Azərbaycan Res- publikasının Mərkəzi Bankı olduğunu müşahidə etmək mümkündür. Belə ki, qüvvədə olan AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinə əsasən “II. Pul nişanlarının tədavülə buraxılması və tədavül-

dən çıxarılması hüququ yalnız Mərkəzi Banka mənsubdur. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı dövlətin müstəsna mülkiyyətindədir.”

Həmçinin AR Mərkəzi Bankının idarəetmə orqanı olan İdarə Heyətinin tərkibinin formalaşma qaydası bilavasitə konstitusion normalarda təsbit edilmiş və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatı ilə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qərarı əsasında reallaşması müəyyən edilmişdir. Başqa sözlə, AR Mərkəzi Bankının idarəetmə orqanı dövlət hakimiyyətinin iki qolunun birgə iradəsi ilə formalaşdırılır.

Konstitusion normalarda AR Mərkəzi Bankının yalnız əsas funksionallığına və idarəetmə orqanının tərkibinin formalaşmasına dair məsələlər təsbit edilməyib, eləcə də orqanın özünün hüquqi adı birbaşa nəzərdə tutulmuşdur. Bu səbəbdəndir ki, əvvəlki adı olmuş “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı” adının dəyişdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına dəyişikliklərin edilməsi tələblərinə uyğun olaraq referendum qaydasında edilmiş və “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” 18 mart 2009-cu il tarixli AR Referendum Aktı qüvvəyə mindikdən sonra adı dəyişdirilərək “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı” kimi adlandırılmışdı.

AR Mərkəzi Bankının əsas funksionallığının, idarəetmə orqanının tərkibinin formalaşdırılma qaydasının və təsisatın hüquqi adının bilavasitə AR Konstitusiyasında təsbit edilmiş olması AR Mərkəzi Bankının ilkin dövlət orqanı olmasını təsdiq edən xüsusiyyətlərdəndir.

Həmçinin o da qeyd edilməlidir ki, ilkin orqanların hüquqi statusu, yaradılması, fəaliyyətinin əsasları konstitusion normalarda təsbit edilib konkret qanunvericilik aktlarında genişləndirilmiş şəkildə müəyyən edilir.

AR Mərkəzi Bankının da yaradılmasının və fəaliyyətinin əsasları qüvvədə olan AR Konstitusiyası və “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” AR Qanunu ilə müəyyən edilir. Yəni təsisatın bilavasitə özü barəsində ayrıca qanunvericilik aktı mövcuddur.

AR Mərkəzi Bankı dövlət orqanı və ya publik hüquqi şəxs kimi. AR Mərkəzi Bankının dövlət orqanları, yaxud publik hüquqi şəxslər modelinə

aid olduğunu müəyyənləşdirmək üçün qüvvədə olan qanunvericilik normalarının müqayisəli-hüquqi təhlili zəruridir.

Belə ki, 21 iyul 2000-ci il tarixli “Dövlət qulluğu haqqında” AR Qanununun 7-ci maddəsinə əsasən “7.1. Dövlət orqanı Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş hüdudlarda dövlətin məqsəd və funksiyalarını həyata keçirən, Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsindən, Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsindən, maliyyələşdirilən, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq yaradılan dövlət təsisatıdır.”

Həmçinin qeyd olunan Qanunun 2-ci maddəsinə əsasən “2.3. Prokurorluq, ədliyyə, müdafiə, fəvqəladə hallar, dövlət təhlükəsizliyi xidməti, xarici kəşfiyyat xidməti, sərhəd xidməti, səfərbərlik və hərbi xidmətə çağırış üzrə dövlət xidməti, xüsusi dövlət mühafizə xidməti, miqrasiya xidməti, daxili işlər, gömrük, vergi və xarici işlər orqanlarında, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankında dövlət qulluğunda çalışan şəxslərin dövlət qulluğu keçməsi bu Qanunun Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dövlət qulluğuna qəbul edilmək hüququna, dövlət qulluğuna qəbulun müsabiqə və şəffaflıq əsasında həyata keçirilməsinə, dövlət qulluqçularının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə və dövlət qulluğunun digər prinsiplərinə aid müddəaları, həmçinin bu Qanunun 15-1-ci maddəsi nəzərə alınmaqla, Azərbaycan Respublikasının başqa qanunları ilə tənzimlənir və bu orqanlarda qulluq dövlət qulluğunun xüsusi növüdür.”

Göründüyü kimi, “Dövlət qulluğu haqqında” AR Qanunu Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankını dövlət orqanı olaraq nəzərdə tutmuş və dövlət qulluğunun xüsusi növünə aid etmişdir. Qeyd edilən qanunda ümumiyyətlə heç bir publik hüquqi şəxsin adı çəkilməmiş, publik hüquqi şəxslərin fəaliyyəti nəzərdən keçirilməmişdir.

Qüvvədə olan “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” AR Qanununun 2-ci maddəsinə əsasən “2.1. Mərkəzi Bankı publik hüquqi şəxsdir,…”.

“Publik hüquqi şəxslər haqqında” AR Qanununun 2-ci maddəsinə əsasən “2.2. Publik hüquqi

şəxs- dövlət və bələdiyyə adından tərəfindən yaradılan, ümumdövlət və (və ya) ictimai əhəmiyyət daşıyan fəaliyyətlə məşğul olan, dövlət və ya bələdiyyə orqanı olmayan təşkilatdır.”

Həmçinin Qanunun 4-cü maddəsinə əsasən “4.1. Publik hüquqi şəxs dövlət adından müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum), bələdiyyə adından isə müvafiq bələdiyyə orqanları tərəfindən yaradılır.” Bu anlayışdan aydın olur ki, publik hüquqi şəxslər ilkin orqan deyil, törəmə orqandır. Yəni artıq mövcud olan, yaradılmış, fəaliyyət göstərən başqa orqanlar tərəfindən yaradılır, eyni şəkildə də ləğv edilə bilər.

AR Mərkəzi Bankının yaradılması əsaslarının birbaşa Konstitusiyada nəzərdə tutulduğuna diqqət etdikdə aydın olur ki, AR Mərkəzi Bankı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) və ya bələdiyyə tərəfindən yaradılmışdır.

Həmçinin qeyd edilməlidir ki, publik hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin istiqamətləri, idarəetmə forması və digər məsələlər təsisçinin təsdiq etdiyi Nizamnamədə müəyyən edilirsə, AR Mərkəzi Bankına dair bu məsələlər qüvvədə olan AR Konstitusiyasında və “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” AR Qanunu ilə müəyyən edilir.

Bir məsələyə də diqqət etmək zəruridir ki, təsisatların fəaliyyət göstərdikləri sahələri nizamlayan qanunvericilik aktlarını və bilavasitə təsisat barəsində qanunu fərqləndirmək vacibdir. Məsələn, Azərbaycanda bank sisteminin hüquqi bazasının beynəlxalq standartlara tam uyğunlaşdırılması, iqtisadiyyatda bank xidmətlərinin rolunun artırılması, bank əmanətçilərinin və kreditorlarının müdafiəsinin gücləndirilməsi və bütövlükdə bank sisteminin stabil və təhlükəsiz fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə bankların təşkili, daxili idarə edilməsi, fəaliyyətinin tənzimlənməsi və ləğv edilməsi prinsipləri, qaydaları və normaları “Banklar haqqında” AR Qanunu ilə müəyyən edilir. AR Mərkəzi Bankının fəaliyyətinin əsasları isə məhz onun barəsində ayrıca qanunla müəyyən edilir.

Hüquqi şəxslərə münasibətdə isə belə hal müşahidə etmək, yaxud belə halın formalaşması hüquqi baxımdan mümkün deyil. Publik hüquqi

şəxsin özü haqqında ayrıca qanun müşahidə etmək mümkün deyil, həmçinin belə bir qanunun qəbul edilməsi də hüquq anlayışı çərçivəsində olmaz. Publik hüquqi şəxslərin fəaliyyətində “Publik hüquqi şəxslər haqqında” AR Qanunu, publik hüquqi şəxsin özünün Nizamnaməsi və konkret publik hüquqi şəxsin fəaliyyət göstərdiyi sahə üzrə qanunvericilik aktları statusu və funksionallığın hədlərini müəyyən edən normaları nəzərdə tutur.

Həmçinin “Publik hüquqi şəxslər haqqında” AR Qanununun 5-ci maddəsində təsbit olunmuşdur ki, “5.2. Publik hüquqi şəxs yalnız nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş fəaliyyət ilə məşğul ola bilər.”

12 noyabr 1995-ci il tarixli AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin müddəasından aydın görünür ki, AR Mərkəzi Bankının məşğul ola biləcəyi fəaliyyət bilavasitə Konstitusiyada müəyyən edilmişdir.

AR Mərkəzi Bankının publik hüquqi şəxslərdən fərqləri. Fikrimizcə, AR Mərkəzi Bankını publik hüquqi şəxslərdən ciddi fərqləndirən aşağıdakı xüsusiyyətləri səciyyələndirmək mümkündür:

1. Publik hüquqi şəxslər dövlət adından müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum), bələdiyyə adından isə müvafiq bələdiyyə orqanları tərəfindən yaradılır.

AR Mərkəzi Bankı isə bilavasitə 12 noyabr 1995-ci il tarixli Konstitusiyada nəzərdə tutulmuşdur.

2. Publik hüquqi şəxslərin adı, fəaliyyət istiqaməti, idarəetmə orqanlarının tərkibi müvafiq olaraq dövlət adından müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum), bələdiyyə adından isə müvafiq bələdiyyə orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilir və dəyişdirilməsi, ləğv edilməsi də təsisçilərin təkbaşına səlahiyyətindədir.

AR Mərkəzi Bankı barəsində bu məsələlər isə bilavasitə 12 noyabr 1995-ci il tarixli Konstitusiyada nəzərdə tutulmuşdur və dəyişdirilməsi, yaxud ləğv edilməsi üçün AR Konstitusiyasında əlavələr və ya dəyişikliklər edilməli, bunun üçün isə referendum keçirilməlidir.

3. Publik hüquqi şəxslərin idarəetmə orqanlarının tərkibi təsisçi tərəfindən təkbaşına iradə əsasında formalaşdırılır.

AR Mərkəzi Bankının idarəetmə orqanı olan İdarə Heyətinin üzvləri isə AR Prezidentinin təqdimatı ilə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi

sinin qərarı əsasında müəyyən edilir.

4. Publik hüquqi şəxslər bütövlükdə publik hüquqi şəxslərin hüquqi statusuna dair məsələləri müəyyən edən “Publik hüquqi şəxslər haqqında” AR Qanunu, özlərinin Nizamnaməsi əsasında fəaliyyət göstərir, fəaliyyət sahələrinə uyğun olaraq həmin sahədə fəaliyyəti nizamlayan qanunvericilik aktları konkret mənəbə qismində əsasdır.

AR Mərkəzi Bankının yaradılması, fəaliyyəti isə qüvvədə olan AR Konstitusiyası və “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” AR Qanununda konkret şəkildə nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd olunanlara əsasən düşünürük ki, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı publik hüquqi şəxs deyil, ilkin dövlət orqanıdır. Həmçinin AR Mərkəzi Bankında çalışmaq dövlət qulluğunun xüsusi növünə aiddir. Bu baxımdan da

qulluğa qəbulun şəffaflıq və ədalətli rəqabət mühitində keçirilməsi, ictimai etimadın təmin edilməsi məqsədilə dövlət qulluğuna qəbul barəsində qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş və formalaşmış açıq müsabiqə təcrübəsinin AR Mərkəzi Bankına işəqəbul prosesində tətbiqi vacibdir.

Həmçinin təklif edilir ki, publik hüquqi şəxslər fərdi kommersiona və ya qeyri-kommersiona məqsədilə yaradılan klassik mülki-hüquqi mənada hüquqi şəxs deyil, ümumdövlət, ictimai maraqların təmin edilməsi ilə əlaqədar yaradılan və fəaliyyət göstərən subyekt olduğundan publik hüquqi şəxslərdə işəqəbul bütün vətəndaşlar üçün açıq, şəffaflıq və ədalətli rəqabət mühitində müsabiqə əsasında keçirilsin və qanunvericilikdə buna dair konkret müddəalar nəzərdə tutulsun.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. <https://e-qanun.az/> (AR Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi aktların vahid elektron bazası) 07.01.2023

Гюльшан Джаби

Правовой статус Центрального Банка Азербайджанской Республики и понятие публичного юридического лица (Сравнительно-правовой анализ ряда действующих правовых норм)

В статье исследованы вопросы, связанные со статусом Центрального Банка Азербайджанской Республики, понятия государственных органов и публично-правовых образований, проведен сравнительный и правовой анализ ряда законодательных норм, действующих в Азербайджанской Республике, определены отличия Центрального Банка Азербайджанской Республики от публичных юридических лиц и выдвинут ряд предложений.

Gulshan Jabi

Legal status of the Central Bank of Azerbaijan Republic and concept of a public legal entity (Comparative legal analysis of a number of current legal norms)

In the article, questions related to the status of the Central Bank of the Republic of Azerbaijan, the concepts of state bodies and public legal entities, a comparative and legal analysis of a number of legislative norms in force in the Republic of Azerbaijan, the differences of the Central Bank of the Republic of Azerbaijan from public legal entities and a number of proposals were put forward.